

דמוקרטיה במשבר: פילנתרופיה והשקפה פוליטית – האמת על הנתונים

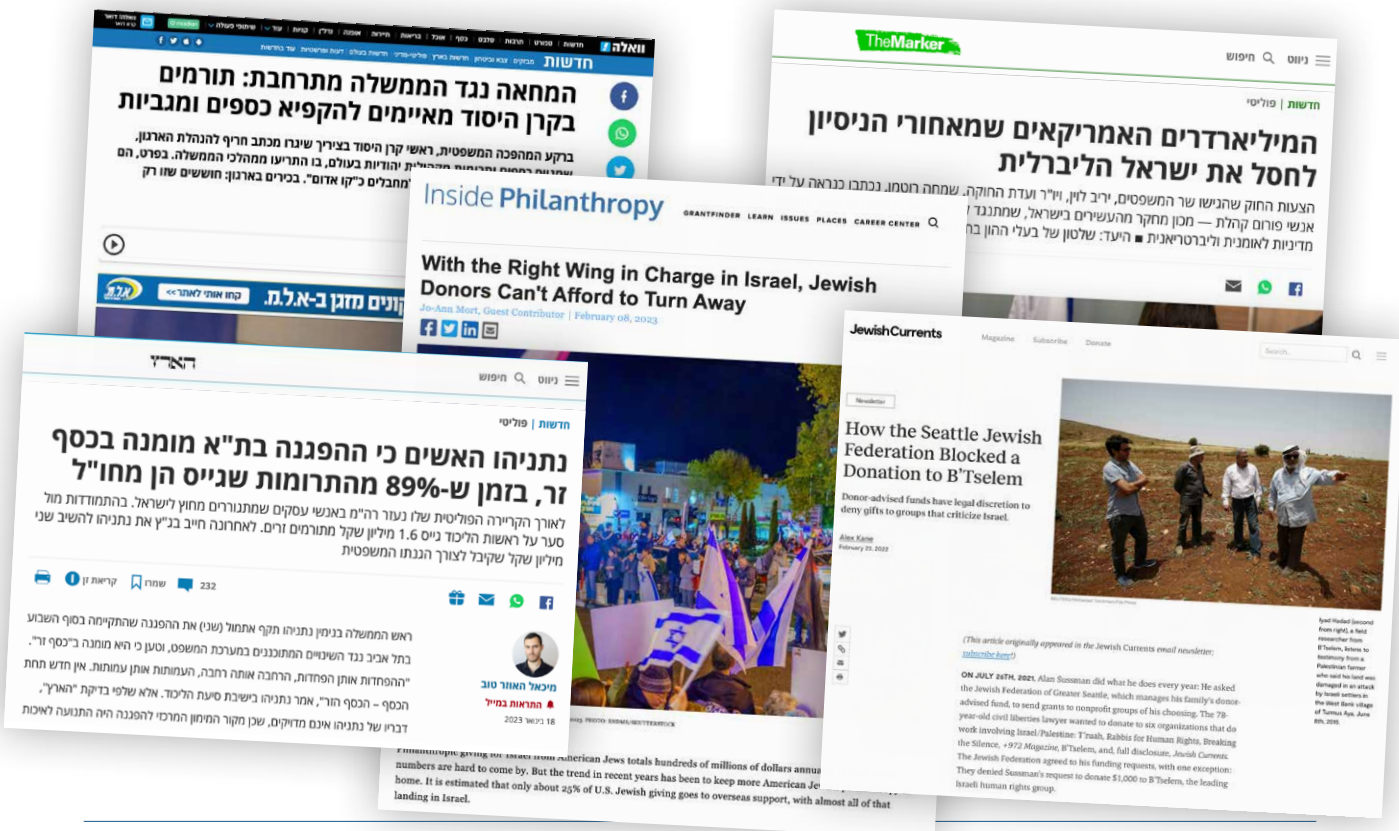
העיקר בתמצית

אף שתרומה פילנתרופית עשויה לשקף עמדה פוליטית של תורמים, אין דרך קלה ומיידית לזהות זאת. הנתונים הזמינים לציבור הרחב אודות התורמים לארגונים חברתיים בכלל, ואודות העמדות הפוליטיות של ארגונים חברתיים ושל תורמיהם בפרט, חלקיים ביותר.

המבקשים לחשוף עמדות פוליטיות של ארגונים חברתיים ושל תורמיהם נדרשים לפעולות בילוש במאגרי המידע הקיימים ובמקורות נוספים; והעניין ממילא נתון לפרשנות סובייקטיבית של העמדה הפוליטית.

המידע המנהלי המצוי וגם המידע שנותר נסתר, הם תולדה של חובות גילוי ושקיפות המוכרעות במסגרת תהליכים פוליטיים ועשויות לשרת מטרת שונות במשחק הפוליטי.

לכן יש לנהוג בזהירות רבה בייחוס השקפה פוליטית לארגונים חברתיים ולתורמיהם; יש לזכור כי רב הנסתר על הגלוי והטיעונים בקשר ליחס בין השקפה פוליטית ותרומות הם עצמם חלק מן המחלוקת הפוליטית והם מתבססים על המידע והנתונים המצויים "מתחת לפניס".

המכון למשפט ופילנתרופיה מייסודן של גבי דפנה מיתרנחמו, גבי עדנה פסט, גבי עירית רפפורט, גבי מרשה ריקליס, יד הנדיב, קרן בריה, קרן אדמונד דה חטשילד, קרן משפחת רודרמן וקרן משפחת שעשוע.

www.ilp.sites.tau.ac.il

המכון למשפט ופילנתרופיה הפקולטה למשפטים ע"ש בוכמן אוניברסיטת תל אביב

רקע

המאבק הפוליטי בין "שמאל" ל"ימין" והמחלוקת האידיאולוגית בין "ליברליזם" ל"שמרנות" נוכחים מאוד בשיח הציבורי מזה כמה עשורים, ונראה שהם מתעצמים ומקצינים בימים אלה, לנוכח מדיניות ומהלכי החקיקה של הממשלה ה-37 והמחאות, ההתנגדות וההתעוררות האזרחית שהם מעוררים.

השיח הציבורי והסיקור העיתונאי לא פוסחים על שאלת מעורבותה של פילנתרופיה בתמיכה בעמדות אידיאולוגיות ופוליטיות מצד זה או מצד זה. הסוגיה הזו מעסיקה לא רק את הציבור, אלא גם את השחקנים הפעילים בשדה הפילנתרופיה – תורמים ותורמות¹, אנשי ונשות מקצוע בקרנות הפילנתרופיות וארגוני התשתית של הפילנתרופיה בישראל.

שאלת הקשר בין פילנתרופיה לבין השקפה פוליטית חובקת בתוכה מגוון רחב של סוגיות יסוד שעשויות לעורר עניין ומחלוקת. מה הקשר למשל, בין מעורבות חברתית לבין פעילות אזרחית-פוליטית? ומה – אם בכלל – התפקיד של ארגונים חברתיים המכונים גם "ארגוני חברה אזרחית" בהנחת תשתית לפעילות אזרחית-פוליטית? בהקשר זה אפשר להוסיף ולשאול האם ובאיזו מידה ארגונים חברתיים מבטאים או מקדמים בכלל השקפה פוליטית? האם יש הבחנה או מקום להבחנה בין ארגונים הפועלים בתחום הרווחה למשל (מחלקים מזון, מסייעים לקשישים וכיו"ב) לבין ארגונים הפועלים במוצהר לקידום השקפה פוליטית (כגון ארגונים המבקרים מדיניות ממשלתית או מבקשים להחליפה)? האם אפשר וראוי לבטא השקפה פוליטית גם באמצעות ארגונים חברתיים מן הסוג הראשון שהוזכר לעיל? והאם ועד כמה תרומה כספית לארגון חברתי ולא רק עצם פעילותו של הארגון, מהווה ביטוי להשקפה פוליטית?

שאלות כבדות משקל אלו עומדות ברקע מסמך זה אך אין הוא עוסק בהן באופן ישיר. מסמך זה בא להתריע ולהאיר על הקושי בזיהוי ובייחוס השקפה פוליטית לתורמים – על בסיס תרומתם לארגון זה או אחר. ואף שהקושי האמור נובע, בין היתר, גם מן הסוגיות שהוזכרו לעיל, מסמך זה מתמקד בתיאור תמונת המצב ביחס לנתונים הזמינים בישראל אשר מאפשרים מידע מוגבל המהווה בפני עצמו כלי במשחק הפוליטי.

נשאל אם כן – מה אנו יודעים ומה ניתן בכלל לדעת על הקשר בין פילנתרופיה והשקפה פוליטית בישראל:

- 1. האם ועד כמה השקפה פוליטית היא בעלת משקל בבחירה של אדם לתרום לעמותה² בישראל?**
- 2. האם וכיצד השקפה פוליטית מנחה את האסטרטגיה הפילנתרופית של קרנות ושל תורמים בעלי הון בישראל?**
- 3. האם וכיצד אפשר לזהות ולקשור בין עמותה והתורמים לה לבין השקפה פוליטית מסוימת?**

במסמך זה ננסה להשיב בקצרה על שאלות אלו ולמקם אותן בקונטקסט מחקרי רלבנטי.

תרומות בישראל – הארות מקדימות

מיקוד הדיון: על ההבדל בין תרומה לעמותה ותרומה פוליטית בישראל

למיקוד הדיון חשוב להבהיר שבישראל יש הבחנה ברורה בין פילנתרופיה במובן של תרומה לארגונים חברתיים (עמותה או לחברה לתועלת הציבור) לבין תרומה ישירה לפעילות פוליטית (למפלגה). חוק מימון מפלגות, תשל"ג-1973 מסדיר ומגביל את סכום התרומה המקסימלי שמותר לתרום למפלגה. מידע ונתונים אודות תרומה ישירה למטרה פוליטית מדווחים וזמינים לעיון הציבור [באתר מבקר המדינה](#). עם זאת, נתוני הדיווח באתר אינם מעובדים או מפוקחים ואינם נותנים בהכרח תמונה מלאה או מקיפה³.

בכך קיימים למעשה הבדל והבחנה מוחלטים בין תרומה ישירה למטרה פוליטית – למפלגה – המוגבלת בחוק, לבין תרומה למטרה ציבורית-חברתית לארגון חברתי.

היקף התרומות לעמותות בישראל

מחקרים שונים מעידים על נדיבותו של הציבור בישראל ונטייתו לתרום למגוון רחב של עמותות בישראל. בשנת 2018 ניתנו לעמותות (ולמוסדות אחרים ללא כוונת רווח – מלכ"רים – כגון אוניברסיטאות) תרומות מיחידים ומעסקים בישראל בהיקף כולל של 7.0 מיליארד ש"ח ותרומות מחו"ל בהיקף כולל של 10.6 מיליארד ש"ח (סה"כ 17.6 מיליארד ש"ח). זהו למעשה סך "הכסף החדש" מתרומות, שניתנו לארגוני החברה האזרחית (חזן, 2021)⁴.

מתוך התרומות מישראל (7.0 מיליארד ש"ח בשנת 2018) כ-75% ניתנו על ידי יחידים. מחקרנו מצביע על כך שסכום תרומה ממוצע מיחידים בישראל עומד על כ-250 ש"ח⁵ למעשה כמעט מחצית מהסכום הכולל של תרומות קטנות מיחידים (כ-2.5 מיליארד ש"ח) נתרם בסכומים של עד 2,000 ש"ח⁶. לצד זאת, משנתון העמותות 2018 עולה שבשנת 2018 ניתנו תרומות גדולות שמעל 100 אלף ש"ח מיחידים ומעסקים בישראל בהיקף של כ-1.8 מיליארד ש"ח⁷.

חשוב להבהיר שחלק מהארגונים המקבלים תרומות פועלים למעשה כ"קרנות" – שמגייסות כספים ממקורות שונים (כולל מהכנסות עצמיות) ומעניקות אותן לארגונים אחרים. בשנת 2020 קיבלו עמותות ומלכ"רים אחרים מענקים בהיקף כולל של 6.7 מיליארד ש"ח מאותן קרנות. אין מדובר בתרומות נוספות (מעבר ל-17.6 מיליארד ש"ח המוזכרים לעיל), אלא העברה מחדש של חלק מן התרומות מישראל ומחו"ל ושל הכנסות ממקורות נוספים. סכום זה מלמד על היקף פעילותה של הפילנתרופיה המוסדית בישראל.

כיצד אפשר לזהות לאילו עמותות תורמים התורמים?

ככלל, במדינת ישראל לא חלה חובה חוקית על תורמים לדווח על התרומה שלהם לעמותה. תורם המבקש לזכות בהטבת מס (לפי סעיף 46 לפקודת מס הכנסה) מדווח לרשות המיסים על תרומתו. המחקר בנושא מצביע על תת-דיווח בעיקר של תרומות קטנות (חזן, 2022), אשר השפעתן המצטברת יכולה להיות משמעותית, ככל שיש בהן כדי להעיד על בסיס תמיכה פוליטי-ערכי לעמותה. אך אפילו הדיווח הקיים לרשות המיסים אינו שקוף לציבור וממילא גם לא נשמר המידע לגבי זהות העמותה לה נתרמו הכספים. לפירוט אודות מקורות מידע אפשריים על תורמים ותרומותיהם ראו נספח 1 להלן.

1. האם ועד כמה השקפה פוליטית היא בעלת משקל בבחירה של אדם לתרום לעמותה בישראל?

ככלל, קשה להתחקות אחר הגורמים המשפיעים על תורמים לתרום, ולבודד מתוכם שיקולים הכרוכים בהשקפה פוליטית. הקושי הוא בשל מגוון המניעים לתרומה⁸ ואפשרות התקיימותם של שיקולים מעורבים לתרומה; וזאת בקרב תורמים מסוגים שונים (יחידים במשקי הבית, בעלי הון, תאגידים, תורמים מהארץ ומחולל ועוד); וכן בשל העדר דיווח עצמי על הסיבה לתרומה; ועוד בשל הבחנה בין תרומות לארגונים הפועלים במוצהר לקידום מדיניות והשקפה פוליטית לבין אלו שלא; ובשל תפישות שונות לגבי מה זה בכלל "פוליטי" (ערכי? אידיאולוגי? מפלגתי? "הכל פוליטי"?).

אמנם, אין בישראל מעקב סדור אשר יכול להאיר את השיקולים מאחורי תרומות (למשל באמצעות הסקר החברתי של הלמ"ס). אולם, בסקר שערך המכון למשפט ופילנתרופיה בשנת 2016 במדגם מייצג של החברה הישראלית נשאלו התורמים אם הם מביאים בחשבון את העמדות הפוליטיות של הארגון לו הם תורמים. מממצאי הסקר ניתן ללמוד ש-22% מביאים שיקול זה בחשבון בעוד ש-52% לא עושים זאת.

אינדיקציה נוספת לכך שהשקפה פוליטית עשויה להוות שיקול בבחירה לתרום לעמותה עולה מקמפיינים (מוצלחים) לגיוס תרומות שעמותות ערכו לתמיכה בצד זה או אחר על רקע המחלוקת והמאבק בציבור נוכח החקיקה שמקדמת הממשלה ה-37.

2. האם וכיצד השקפה פוליטית מנחה את האסטרטגיה הפילנתרופית של קרנות ושל תורמים בעלי הון בישראל?

שאלות בהקשר זה הועלו במסגרת "מחקר הקרנות" (קראוץ-להב, 2022) – מחקר שבחן את דרכי הפעולה והתפיסות המנחות של קרנות וארגונים פילנתרופיים הפועלים בישראל.⁹ הממצאים מלמדים שקרנות פילנתרופיות מבקשות להשפיע על מדיניות ממשלתית באמצעים שונים ובפרט על דרך של שיתופי פעולה¹⁰ של הקרנות עם משרדי הממשלה השונים לצורך פיתוח תוכניות ושירותים חברתיים, ולא דווקא על דרך של תמיכה בסגור או במחאה. זאת ועוד, הממצאים העלו כי בחלק מן הקרנות השקפה אידיאולוגית ופוליטית בהחלט מנחה את האסטרטגיה וקבלת ההחלטות של הקרן בכל הקשור להשקעה, לתרומה ולזהות של הארגונים שלהם הקרן תורמת ועמם היא משתפת פעולה. לצד זאת, מעידות הקרנות על "המחיר" של הביקורת הציבורית הנלווה להנכחת ההשקפה הפוליטית; הביקורת אינה מטה את העמדה או האסטרטגיה של הקרן, אך מגבירה את הזהירות מפני חשיפת ההשקפה הפוליטית באופן מפורש.

3. האם וכיצד אפשר לזהות ולקשור בין עמותה והתורמים לה לבין השקפה פוליטית מסוימת?

כאשר מתייגים עמותה מסוימת על בסיס ההשקפה הפוליטית שלה, נוטים להניח שהתורמים לה לכל הפחות תומכים בהשקפה הפוליטית הזו; ואולי גם מבקשים למעשה לפעול לקידום ההשקפה הפוליטית הזו, באמצעות תרומתם לעמותה זו. אך קישור כזה הוא פשטני מידי.

נקודת המוצא כאן היא חשובה ויש להדגישה: **עמותות הפועלות בישראל אינן נדרשות להצהיר או לדווח על השקפתן הפוליטית; וטוב שכך.** עמותות, כחלק מארגוני החברה האזרחית, נותנות ביטוי לגוונים הרבים בחברה הישראלית: ריבוי ומגוון של צרכים, של אמונות, של העדפות תרבותיות, של עמדות אידיאולוגיות ושל נקודות מבט. חלק בלתי נפרד מתפקידן הוא לקרוא תיגר על מוסכמות חברתיות, להפנות זרקור לנקודות עיוורון במה שהתקבע כמובן מאליו, ולפקח מנקודת מבט אזרחית על מוסדות השלטון. במובן זה העמותות הן חלק מן המארג הפלורליסטי שנועד להשלים ולאזן את המנגנון של שלטון הרוב. בשל הפעילות הציבורית שלהן הן נדרשות לדווח לרשם העמותות דיווח כספי ודיווח מילולי המאיר את המטרות, את תחומי הפעילות ואת סוג הפעילות, את קהל היעד ואת היקף הפעילות הנמדד גם בהכנסות והוצאות. **מכיוון שאין בנמצא טקסונומיה מוסכמת להשקפה פוליטית שאפשר לדווח על פיה, וכל תיוג פוליטי עשוי להיות שנוי במחלוקת, אזי ממילא כל אחד יכול לייחס לעמותות השונות עמדות והשקפות כראות עיניו, בהתאם למטרותיהן ולפעולותיהן המדווחות וכן בהתאם לאנשים ולמוסדות הקשורים בהן.**¹¹ כך נעשה למשל בסיקור עיתונאי ביחס ל"פורום קהלת", ביחס ל"בצלם" ועוד.

האם וכיצד מושפעות העמותות מעמדות פוליטיות של התורמים להן?

בפרקטיקה ובספרות המחקרית נשמעת הטענה כי מימון פילנתרופי, שמקורו בבעלי הון ויכולת כלכלית (אליטות), ממתן את האקטיביזם החברתי ואת היזמות שבבסיס פעילותם של התארגנויות עממיות (Grassroots), ארגונים ותנועות לשינוי חברתי.¹² הדרכים למיתון פעילות חברתית רדיקלית באמצעות מימון פילנתרופי, כך נטען, הן מגוונות, החל מבחירת הארגונים (הפחות רדיקליים) שלהם מלכתחילה ניתן המימון ודרך השפעה על אופן התנהלותם, בפרט על אימוץ סטנדרטים של התמקצעות ומקצועיות ועד כדי ויתור מסוים על האוטונומיה הארגונית.¹³

אולם לצד הטענות בדבר מיתון הרדיקליות של ארגונים לשינוי חברתי, נטען כי ארגונים לשינוי חברתי משמשים דווקא ככלי בידי בעלי הון (אליטות) לביטוי ולמימוש השקפה הקוראת תיגר על הסדר הקיים. בהקשר זה נשאלת השאלה האם ראוי לייחס לארגון חברתי השקפה פוליטית בהתאם להשקפה הפוליטית שאולי מיוחסת לתורמים לו? או במילים אחרות האם יש בהכרח או צריכה להיות הלימה בין השקפה פוליטית של תורמים להשקפה פוליטית של הארגונים החברתיים להם הם תורמים? שאלה זו כרוכה בשאלה רחבה יותר של הלימה ערכית בין התורמים לארגונים להם הם תורמים; היא מעוררת בפני עצמה עניין רב בשדה הפילנתרופיה ובקרב חוקרים.

הארה לסיום

על אנונימיות ושקיפות בתרומה פילנתרופית

הרמב"ם מונה שמונה מעלות בצדקה¹⁴ שמבטאות את המתח שבין ערך הנתינה בסתר והשמירה על אנונימיות התורם, לבין ערך השקיפות והצורך בזיהוי התורמים. במידה רבה, המתח הזה הוא אינהרנטי לפילנתרופיה. התרומה היא למעשה פעולה פרטית שנועדה לקדם מטרה ציבורית. שאלת המתח בין האנונימיות מהספרה הפרטית לבין השקיפות מהספרה הציבורית איננה פשוטה להכרעה. כך למשל, שקיפות עשויה להביא לצמצום היקף התרומות הכולל; האם זה מחיר שראוי ורצוי לשלמו עבור יתרונותיה של שקיפות?

ניתן לבחון את המתח הזה מנקודות המבט של התורמים ושל הארגונים החברתיים:

מנקודת מבט של התורמים יכולים להיות שיקולים לכאן ולכאן: לטובת אנונימיות יפעלו הרצון למנוע חשיפת היקף ההון ולהימנע מביקורת "על עשירים באשר הם"; להימנע מבקשות רבות ומגוונות לתרומה בפרט בתחומים שהם מחוץ לאסטרטגיה של התורם או התורמת; וגם הרצון שלא להיקשר בעיני הציבור לתחום מסוים או פעילות מסוימת (פוליטית או אחרת) ולאפשר לארגון להיות באור הזרקורים בהקשר זה. מנגד, פרסום דבר התרומה עשוי להועיל למוניטין של התורם; עשוי לתת השראה ולמשוך תורמים נוספים למטרה או לארגון שאותם התורם מבקש לקדם באמצעות התרומה.

מנקודת המבט של הארגון פרסום דבר התרומה עשוי להועיל למשיכת תרומות נוספות; המוניטין של הארגון נקשר במידת מה למוניטין של התורם ואם הוא חיובי יש בכך תועלת עבור הארגון (אך אם המוניטין הופך לשלילי, למשל במקרה של [המוניטין של משפחת סאקלר](#)) גם המוניטין של הארגון שקיבל את התרומה עשוי להיפגע; ומכאן החשיבות של ההלימה הערכית בין התורם לבין הארגון החברתי לו הוא תורם.

סיכום

אף שתרומה פילנתרופית עשויה לשקף עמדה פוליטית של התורם, אין דרך קלה ומיידית לזהות זאת. הנתונים הזמינים לציבור הרחב אודות התורמים לארגונים חברתיים בכלל ואודות העמדות הפוליטיות של ארגונים חברתיים ושל תורמיהם בפרט, חלקיים ביותר. המבקשים לחשוף עמדות פוליטיות של ארגונים חברתיים ושל תורמיהם נדרשים לפעולות בילוש במאגרי המידע הקיימים ובמקורות נוספים והעניין ממילא נתון לפרשנות סובייקטיבית של העמדה הפוליטית.

הלכה למעשה קיים מתח אינהרנטי בין הנטייה, ההעדפה והזכות לפרטיות מצד תורמים – שהרי תרומה כשלעצמה היא פעולה בספרה הפרטית, לבין עקרון השקיפות הנהוג בספרה הציבורית. המדיניות הנוהגת כיום בישראל אינה אחידה. כך מצד אחד קיימת חובת גילוי רחבה בדבר מענקים מישות מדינית זרה ואילו מצד שני מניעת פרסום שמות תורמים ממקורות אחרים (חברות ויחידים). מדיניות זו מאפשרת לכוון ביתר קלות את הפנס הבלשי כלפי המידע הנגיש: כך אפשר בקלות יחסית לטעון להשפעת ישות מדינית זרה על ארגון חברתי הנתמך במענקיה או לטעון להשפעת חברות למטרות רווח במערכת הבריאות; אך מנגד מדיניות זו מותירה באפלה מידע אודות תורמים פרטיים – יחידים מהארץ ומחו"ל וכן חברות אף שהשפעתם מכוח ההשקפה הפוליטית שלהם עשויה להיות מרחיקת לכת.

אפשר לטעון אם כן כי חובות הגילוי והשקיפות הן כשלעצמן כלי במשחק הפוליטי והשימוש במדיניות הגילוי וההסתרה עשוי לשרת מטרות במשחק הפוליטי. לכן יש לנהוג בזהירות רבה בטיעונים המייחסים קידום השקפה פוליטית באמצעות תרומה לארגונים חברתיים, ולזכור כי רב הנסתר על הגלוי וכי הטיעונים נשמעים – בדוך ככל – על סמך מידע חלקי שנמצא – כחלק מן המדיניות הפוליטית – מתחת לפנס.

נספח 1: מקורות מידע אפשריים למחקר ובילוש לאיתור פרטים אודות התורמים לעמותות:

- אפשר לבחון את הדיווח המילולי של עמותות כפי שהוא מדווח לרשות התאגידיים ומוצג באתר הגייזסטאר. עמותות נדרשות לדווח על תרומות גדולות (בסכום של מעל 100,000 ₪) אולם רשות התאגידיים ואתר הגייזסטאר נמנעים מפרסם פרטים אודות זהות (שמות) התורמים בהתאם להוראת סעיף 39(ג) לחוק העמותות, תש"ם-1980. כך שלמעשה זהו מקור חלקי ביותר, עקר.
- לעומת זאת, חוק העמותות וחוק חובת גילוי לגבי מי שנתמך על ידי ישות מדינית זרה התשע"א-2011 מחייבים עמותות לדווח על מענקים שהן קיבלו מ"ישות מדינית זרה" (מדינה, ארגון הנשלט בידי מדינה או ארגון שבו חברות מדינות). בהתאם לדיווח זה אפשר לזהות עמותות אשר זוכות למענקים מישות מדינית זרה ולזהות את הגוף המעניק.¹⁵
- בסעיף 40א לחוק ביטוח בריאות ממלכתי תשנ"ד-1994, נקבעה חובת דיווח על תרומות במערכת הבריאות. זאת על מנת שהקשרים בין מערכת הבריאות בישראל ובין חברות למטרות רווח (אשר פועלות מול מערכת הבריאות לטובת קידום האינטרסים הכלכליים שלהן) יהיו גלויים לעין כל. משרד הבריאות מפרסם מידע מפורט על תורמים וארגונים שלהם הוענקו התרומות כאן.
- קרנות פילנתרופיות המאוגדות בחו"ל חייבות לעיתים לדווח באופן מפורט על שמות הארגונים להם הן תורמות וסכום התרומה להם (כך למשל בנספח F לדיווח 990 לרשות המיסים האמריקאית). המידע אינו זמין בקלות ודורש מחקר מדוקדק (ראו למשל [דו"ח מחקר ומאמר המפרט את מגבלות הנתונים](#)).
- קרנות מעטות בלבד נוהגות לפרסם באתר האינטרנט שלהן מידע מפורט אודות תרומותיהן לעמותות בישראל. פרסומיה של [הקרן החדשה לישראל](#) אודות המענקים לעמותות בישראל הם דוגמה בולטת ויוצאת דופן.

הערות

- 1 בכתיבתנו כאן אנו משתמשים במין הלא־מסומן בעברית ("זכר"), שמתייחס למין טבעי מעורב, כלומר לפילנתרופיות ופילנתרופים ולשחקניות ושחקנים מובילים בשדה.
- 2 השימוש ב"עמותה" או ב"ארגון חברתי" הוא חלופי במסמך זה. הכוונה להתמקד בארגונים חברתיים ללא כוונת רווח המגייסים תרומות.
- 3 באתר מבקר המדינה כלולה האזהרה כי "המידע על התרומות והערבויות מפורסם בהסתמך על הדיווח של המפלגה בלבד ועל אחריותה. נתוני התרומות, התורמים, הערבויות והערבים מופיעים ללא עיבוד של משרד מבקר המדינה".
- 4 בשבועות הקרובים יתפרסם שנתון העמותות 2020 והנתונים יעודכנו בהתאם.
- 5 במחקרים אלו יש ייצוג חסר לתרומות גדולות.
- 6 [בהתבסס על סקר פילנתרופיה של ישראלים](#).
- 7 היות שחלק מהתרומות הללו ניתנו בגין פעילות בשנים הבאות או לצורך בנייה וציוד, אין לראות בהם את חלק התרומות הגדולות מתוך סך התרומות מיישראל.
- 8 ראו למשל: [A Literature Review of Empirical Studies of Philanthropy: Eight Mechanisms That Drive Charitable Giving, Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly Volume 40, Issue 5 Oct 2011 Pages 789-978](#)
- 9 ממצאי פרק זה של המחקר מובאים כנספח לדו"ח העיקרי בעמוד 60.
- 10 ראו גם: נועה קראוז להב וגליה פיט, ["בין התקרבות לבחינה מחודשת: שיתופי פעולה פילנתרופיים ובין־מגזריים לנוכח משבר מגפת הקורונה בישראל"](#), *קריאות ישראליות* 1, עמ' 279.
- 11 נדרשת כמובן זהירות מפני השלכה מפעולה אחת על ההשקפה הכוללת.
- 12 "שינוי חברתי" כמובן של קריאת תיגר על הסדר הקיים (חברתי, כלכלי, סביבתי, פוליטי).
- 13 ראו למשל: [Bartley, T. \(2007\). How Foundations Shape Social Movements: The Construction of an Organizational Field and the Rise of Forest Certification Indiana University and Princeton University](#)
- 14 [חגי בר \(2013\). מערכות יחסים פילנתרופיות מנקודת המבט של המקבלים: המקרה של ארגוני שינוי חברתי בישראל](#).
- 15 משנה תורה לרמב"ם (הלכות מתנות עניים פרק י', ז' -י"ד).
- 16 ממצאים ממחקרים קודמים מצביעים על כך שעיקר המענקים מסוג זה מועברים על ידי ממשלת גרמניה וזרועותיה לארגונים התומכים בניצולי שואה בישראל. מידע נוסף ניתן למצוא [בשנתון העמותות 2018](#), עמ' 180. וראו גם "דמוקרטיה במשבר: צמצום מרחב הפעולה של ארגוני החברה האזרחית בישראל, הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (מיסוי תרומה מישות מדינית זרה), התשפ"ג-2023". [כאן](#).

